

TOMORY IBOLYA¹

Etiópia „többségi kisebbsége”, az oromók és egy demokratikus rendszer: a gadaa

A demokrácia bölcsőjének az ókori görög kultúra számít a nyugati világban. Az Etiópiában és részben Kenyában élő oromó nép sok tagja azonban úgy tartja, hogy a demokrácia náluk ősidők óta létezik egy társadalmi-politikai rendszer formájában, ami egyúttal nevelési-oktatási rendszer is. Összefoglaló néven úgy hívják, gada vagy gadaa (az oromó nyelvben gyakori a szóvégi magánhangzó kettőzés). Etiópiai terepmunkám során többször kerültek előtérbe a gadaa-val kapcsolatos vélemények, és ahogy a méltató szavakat hallgattam, egyre nagyobb érdeklődéssel vettem tudomásul, hogy ez egy ma is élő, népszerű rendszer az oromó csoportok körében. A mi szemünkben talán más, a mi demokrácia fogalmainkkal nem minden ponton azonosítható, de áttekintve, jobban belegondolva kiegyensúlyozott, igazságos rendszerről van szó, meghatározott szerepekkel, feladatokkal, ami tulajdonképpen egy egész életen át tartó tanulás kereteiben működik. Ilyen értelemben nem csupán politikai-társadalmi rendszer, de a mi modern világunkban, napjainkban ismert oktatási trendekre rimelő irányzatnak is nevezhetnénk.

Ismertsége, alkalmazása, népszerűsége mégis jórészt eredeti „tulajdonosai” birtokában maradt. Nem mintha féltének és maguknak akarták volna megtartani, de mint minden másnak, ennek is történelmi, politikai, kulturális folyamatok alakították sorsát, ahogyan az oromó népét is.

Találkozások

Amikor 2005-ben Etiópiában jártam, azzal a reménnyel indultam el két és fél hónapos utamra, hogy a kulturális antropológia módszereit alkalmazva információkat gyűjtök a nevelés-oktatás tradicionális formáiról, a modern iskolákról és ezek metszéspontjairól. Kulturális

¹ Tomory Ibolya pedagógia szakos tanár, kulturális antropológus és tanár, Afrika-kutató, a szociális- és az interkulturális kompetenciaterület szakembere. Az oktatás legkülönbözőbb szegmenseivel foglalkozott a két szakterület összekapcsolásával hazai vonatkozásban, valamint külföldi terepmunkák során, más perspektívában is, mint pl. a nevelés-oktatás interkulturális kontextusokban, az enkulturáció folyamata, a különböző közösségek és rítusok stb. Terepmunkáit Kelet-Afrikában végezte (Kenyában, Tanzániában, Ugandában és Etiópiában járt), foglalkozott a vegyes házasságok és nevelés kérdéseivel, a közoktatás és tanárképzés helyzetével és más témákkal. Kutatásait itthon és Afrikában egyaránt folyamatosan folytatja. Évek óta szorgalmazza a kulturális antropológia módszertanának és szemléletének pedagógiai alkalmazását. A Comitas Pedagógiai-Antropológiai Közhasznú Egyesület szakmai vezetője, valamint kompetenciaterületi tréner-oktató és mentor-szaktanácsadó, képzések, különböző interkulturális programok szervezője, vezetője. Emellett az Európán kívüli országok oktatási/felnőttoktatási tendenciáiról tart kurzusokat az ELTE PPPK-n, ahol hamarosan védi Afrikai oktatási rendszerek sajátosságai témában PhD disszertációját.

antropológusként és oktatói szakemberként egyaránt nagy kihívást jelentett számomra ez a feladat és tudtam, hogy nem könnyű ennek a szerteágazó témának nyomába eredni, az időm meg elég kevés hozzá.

A vártnál nagyobb sikerrel jártam, amit elsősorban a résztvevő megfigyelés módszer alkalmazásának, illetve az ebből eredő részvételkedzpontú megközelítésnek köszönhettem. Ez a módszer és szemlélet a kulturális antropológiai vizsgálatok sajátossága. Lényege, hogy a miénktől eltérőt, a más – kultúrát, szubkultúrát, közösséget, jelenséget, szokást stb. – ne a saját értékeink, mércénk szerint nézzük, hanem saját környezetében, az érintettek szemével próbáljuk látni és értelmezni. Az információgyűjtésnek ez a formája elválaszthatatlan a közvetlen helyszíni megfigyeléstől, a terepmunkától. Ez az antropológiai szemlélet határozta meg és segítette a potenciális adatközlőkkel való találkozásaimat és a kapcsolatépítést velük. Nem tekintettem Etiópiát egyetlen, egynemű „terepnek”, abban a tudatban végeztem a megfigyeléseket, hogy különböző népek, közösségek, sok kultúra országában járok, de ezek egyenértékűnek számítanak az én szememben és sem egymáshoz, sem az én saját vagy nyugati kulturális mércémhez nem mérem, nem hasonlítom őket. Érdekelt a kulturális örökség, a tanulás útjai, lehetőségei, a változások, a hétköznapiak, a családok, a közösségek, a rítusok, és különösen a nevelési-oktatói folyamatok, a tanulók és tanárok. Az ő szemükkel akartam látni és megélni, megfogalmazni az őket érintő kérdéseket, fogalmakat, amelyeket a pusztán adatok mindig elferdítenek. Így kevésbé voltam kutató, inkább érdeklődő szakember, kolléga, ismerős, barát vagy egyszerűen csak egy tudatlan külföldi, ami lassan enyhülő óvatosság után legtöbb esetben spontán, néha egészen bizalmas közléseket eredményezett.

A sok értékes információ között legnagyobb sikernek talán mégis azt könyvelhetem el, hogy a gadaa-ról személyesen, a legkülönbözőbb helyeken, szituációkban, megnyilvánulási formákban hallhattam. Nem ismertem jól előtte ezt a rendszert, csak azt tudtam, hogy van ilyen és egyszerű tradicionális nevelési módszernek könyveltem el. Csak ott tartózkodásom alatt és később hazatérve, itt élő, régi kedves oromó barátommal is beszélgetve tudatosult bennem, hogy jóval többről van szó.

Nem jártam be egész Etiópiát a népszerű utazókhöz hasonlóan. A fővároson, Addis Ababa-n kívül azonban volt szerencsém eljutni az egyik legnehezebb helyzetű, legszegényebbek tartott régióba, az ún. SNNPR (Southern Nations Nationalities and Peoples Region) területre délen, falvakon, úttalan utakon át, érintve az oromó, majd a szomáli területeket. Amhara régióban Waliso városban is értékes tapasztalatok vártak, és a Djibuti felé vezető útvonal mentén fekvő településeken észak és dél felé, ahol legfontosabb állomásom és információforrásom volt Nazareth város katolikus missziós központja sok-sok adatközlővel.

Adatközlőknek nevezzük a kulturális antropológiában azokat a személyeket, akiktől valamilyen információt kapunk a terepmunkánk során. Utam során sok emberrel találkoztam és ezek a találkozások mindig megérintettek. Nem közhelyes értelemben, hanem valóban. Többekkel máig tartom a kapcsolatot, várjuk a viszontlátás lehetőségét. Ez többet jelent, mint egyszerű adatközlés. Találkoztam missziós tanárokkal, akik rengeteget segítettek, de nem kevesebb köszönettel gondolhatok szállásadóimra, a hétköznapi emberekre, oromókra, sidamókra és amharákra egyaránt. Különösképpen egy oromó kislányra – aki segített megérteni, milyen nehéz egy többségi környezetben kicsiként és kisebbségként létezni – és egy gabbra származású tanárra gondolok hálával, aki elmesélte nekem a náluk máig élő gadaa lényegét. Főleg az ő elbeszélése alapján tudom egyszerű, hétköznapi módon is felvázolni jelen írásomban is, mi is a gadaa rendszer. (A gabbrák az oromók egyik fő ága, jórészt a kenyai oldalon élnek.)

Etiópia és az oromók: történeti áttekintő

Az Atlanti-óceán és az Indiai-óceán között hosszan húzódó földrészt keleti felén elhelyezkedő országok – Szudán, Uganda, Kenya, Tanzánia, Etiópia és Szomália – sok népnek adnak otthont, amelyeket különbözőségeiket figyelembe véve, közös néven nomád és/vagy pásztornépeknek neveznek. Közülük legismertebbek Kenya és Tanzánia füves területeinek marhatartó maaszai csoportjai, kevésbé ismertek az ún. tevés nomád szomáli népek és Kenya északi részén a szamburuk (a maaszai rokonai), de ide tartoznak a jelen írásban szóban forgó oromó származású marhatartó csoportok Etiópiában és a déli, kenyai határvidéken.

Etiópia nemcsak földrajzilag és éghajlatában, de etnikumait nézve is igen változatos ország, ahol hetvennél is több népcsoport él, és bár a magasföld középső és északi részeit benépesítő amharák és tigrék (vagy tigrinyák) a domináns népek, a legnépesebb csoport azonban a középső-déli magasföldök és a déli határvidékek lakossága, az oromók. Ma az oromók kb. 27 millióian vannak, (az alcsoportokkal együtt még többen), ezek nagy része, mintegy 95%-a él Etiópiában, az Oromiának nevezett szövetségi állam területén.

Az oromók a kusita népek közé tartoznak, Etiópia és Északkelet-Afrika őslakóiként már időszámításunk előtt feltűntek a térségben. Az oromó kultúra bölcsője a mai Etiópia déli részén, a jelenlegi SNNPR régió és környéke, illetve az ún. sidamo, guji és boran vidékekre tehető, de az oromó csoportok Etiópia keleti, nyugati és középső felföldjein is jelen voltak és keveredtek is ezen területek lakóival, főleg a XIX. század második negyedétől kezdve.

Bár az oromók Afrika egyik legnagyobb nemzete és az Afrika szarvának nevezett területen élő népesség jelentős részét képezik ma is, mégis számunkra jóformán ismeretlenek. A híres Etióp Birodalomban az oromók 42 milliós népessége alkotta a 72 milliós lakosság több, mint felét, és mai is hasonlóak az arányok, a 73.2 milliós népesség mintegy 36%-a oromó, kevesebb, 26% a vezető pozícióban lévő amhara, csupán 6%-nyi tigré és további kisebb létszámú csoportok mellett. A kolonizációs törekvések őket sem kerülték el, bár esetükben a kívülről jövő gyarmatosítók nem Európából érkeztek, hanem Abesszíniából, a körülöttük élő fekete, elsősorban amhara népesség, a XIX. századtól kezdve már az európaiak támogatásával, ami nyilván közrejátszott nehéz helyzetük kialakulásában.

1. ÁBRA OROMIA ETIÓPIÁN BELÜLI FEKVÉSE
FORRÁS: [HTTP://MEMORY.LOC.GOV/CGI-BIN/MAP_ITEM](http://memory.loc.gov/cgi-bin/map_item)

Az oromó közösségek tehát ősidők óta pásztorkodtak a térségben, de sok más pásztornéptől eltérően ők részben földműveléssel is foglalkoztak, a kettőt jól egyeztetve biztosították létüket. A VI. században már biztosan, de valószínűleg már korábban találkoztak az északabbra élő sémi népekkel, ami békés vagy kevésbé békés időszakokat eredményezett. Mind észak, mind dél felől figyelniük kellett más népek mozgására is, például az amhara előretörés délen már akkor elég markánsan jelentkezett, de a kelet felől terjeszkedni törekvő

szomáli népek is nehézséget okoztak a területek és a gazdasági, társadalmi rend megtartása szempontjából (Braukamper, 1980).

Természetesen a szomszédokkal való találkozások is hatottak az oromók életére, több keleti csoport áttért például az iszlám vallásra, akik aztán szomáliakkal és afárokkal szövetkezve Ahmed al-Ghazi (1507–1543) vezetésével meghódították a keresztény többségű etióp területeket. Ezt követően etnikai vagy vallási szövetségek alakultak és bomlottak fel, állandó küzdelemben egymással, valóságos államokat, államszövetségeket alkotva, amelyek aztán a nagy etiópiai állam részei lettek. Az oromó és amhara nép ekkor már keveredett és együttesen alkották a lakosságot. Jól példázza ezt két császár: V. Ijaszu (1913–1916) és a világszerte ismert Hailé Szelasszié (1930–1974) is, akik részben oromó, részben amhara származásúak voltak (Sík, 1974. III., IV.).

A történelmi-politikai folyamatok azonban nem maradtak nyom nélkül az amhara terjeszkedést és vezető pozíciót előnyben részesítő központosító törekvések következtében. Mind az északi amhara, mind a déli oromó népesség esetében komoly etnikai feszültségek keletkeztek, mivel az oromó földterületek egyre-másra kerültek idegen kézbe egy amhara irányítású új földbérleti rendszer értelmében. Ennek következtében sok oromó szolgasorba, akár rabszolgasorba is került, a szabadon maradottak pedig magas adók fizetésére kényszerültek valaha sajátjának tartott földjeik használatáért. Tovább fokozta a máig tartó feszültséget az amhara nyelv hivatalossá tétele, ami nem csupán az oktatásban jelent meg hirtelen kényszerként, de az oromó nyelvű szövegeket meg is semmisítették. Még a vallási szövegeket sem lehetett anyanyelven írni, olvasni, ezzel a vallásszabadságon is csorba esett. Ennek nem kétséges üzenete hol kimondva, hol kimondatlanul ott lappang máig: az oromó kultúra alacsonyabb rendű. Mindezzel fájdalmas sebet ejtettek az oromó öntudaton, ugyanakkor erősítve annak feléledését. Az olaszok ugyan bevezettek egy kedvezőbb földreformot (1936–1941 között), de kiűzésük után, Hailé Szelasszié visszatértétől minden tiltakozás ellenére egészen 1974-ig az előző kedvezőtlen bérleti rendszert vezették be újra (Davidson, 1984.).

Ennek a hosszas folyamatnak ez eredményeként született meg 1973-ban az Oromó Felszabadítási Front, ami egybeesett azzal az éhínséggel, aminek negyedmillió halálos áldozata jórészt Wollo tartományban élő oromók, afárok és tigrík voltak. Mikor végül 1974-ben Hailé Szelasszié uralmát a marxista katonai kormányzat követte, már az amharák voltak többségben az ország vezetésében (125 tagból 100 amhara). A korábbi bérleti rendszer megszűnt ugyan, de a földek állami tulajdonba kerültek, ami szintén tovább növelte Oromia hátrányos helyzetét és a feszültséget (Sík, 1974. III/X.).

Oromia napjainkban

A mai Oromia (oromó nyelven omiyaa) az ország délnyugati határaitól egészen a keleti határvidékig nyúlik, illetve észak felé Tigray tartományt is eléri. Érintik például a Nílus ágai, és olyan fontos vizek, mint az Omo-folyó völgye vagy az Awassa folyó és tó, aminek környékén a szidamók lakhelye ékelődik bele Oromiába. Fővárosa Adama, de olyan nagyobb városok is ezen a területen vannak, mint Debre Zeit, a híres volt katonai támaszpont, Jimma, Metu, Negele Boran vagy Waliso már egész közel az ország fővárosához, Addis Ababához.

2. ÁBRA ETIÓPIA TERMÉSZETFDLDRAJZI TÉRKÉPE ÉS FŐBB TELEPÜLÉSEI
 FORRÁS: [HTTP://MEMORY.LOC.GOV/CGI-BIN/MAP_ITEM](http://memory.loc.gov/cgi-bin/map_item)

Egész Etiópia számára fontos az Awassa vize, amely nélkülözhetetlen áramforrás, és vizet szolgáltat a mezőgazdaság és ipar számára (pl. Wanji, Matahara stb. cukornád-, gyapot- és gyümölcsstermelő vidékein). Oromia egyedülálló vegetációja olyan növények eredeti otthona, mint a világszerte ismert kávé és valószínűleg itt ismerték fel elsőként a kávé serkentő hatását (Molnár, 2008). Ma is a kávétermesztés egyik központja.

Napjainkban a létszámban legnagyobb oromó nemzet kisebbségnek érzi magát hazájában. Adatközlőim többsége — függetlenül etnikai hovatartozásától — úgy véli, sokat veszített a modern idők beköszöntével szuverenitásából. Az okot a XX. század folyamán bekövetkezett folyamatos politikai és társadalmi nyomásnak tulajdonítják. A XX. században az az Etióp-fennsík északi és középső részén honos földművelő szemita népek, az amharák az államalkotó népcsoport. A legmagasabb réteget ők és közeli rokonaik (pl. a tigrük) képviselik.

Annak ellenére, hogy őrzik tradícióikat és erősen tartják kulturális-etnikai identitásukat, az oromó, mint nép mégis nagyobb önállóságot szeretne. Elgondolkodásra készítetett, hogy hányan vallják magukat inkább oromónak, mint etiópiainak, ahogyan az is, hogy Etiópia hivatalos nyelve az amhara, ez az általános iskolai oktatás nyelve is, sok helyen mégis a helyi nyelvel cserélik fel, azt beszélik a hétköznapokon és az iskolában egyaránt. Ez nemcsak

Oromia területére igaz, és a jelenség jelzi, milyen nehéz útja van az egységesítési törekvéseknek, de azt is, hogy megfelelni sem könnyű az új idők elvárásainak.

Sokan vándoroltak el külföldre a kilátástalan helyzetükből, így alakulhatott ki Amerikában az egyik legnagyobb oromó migráns csoport, de az USA 1991 után megszüntette az etiópiai menekültek befogadását, így a menekülni szándékozókra hosszas procedúra vár, kétséges sikerrel (Jalata, 1998.).

Legnagyobb törést talán az okozza, hogy az oromó népcsoportoknak megvolt a maguk jól ismert, jól működő és jól áthagyományozott társadalmi, politikai és jogi rendszerük, megvolt a saját kereskedelmi gyakorlatuk, és olyan tudásuk, tevékenységi köreik, mint a vas megmunkálása, a szövés- és agyagművészet vagy a tímár mesterség. Az állattenyésztés mellett képesek voltak párhuzamosan a földművelésre, szinte egyedülálló módon ötvözve az életmódokat és jó kapcsolatot tartva a szomszédos népekkel. Kiemelkedően gazdag mese, legenda és közmondás „gyűjteményt”, találós kérdéseket és zenei tudást osztottak meg a fiatal generációval, amelyek segítségével a tradicionális nevelés keretei gyakorlatias módon készítettek fel az életre. Mindez nem hasztalan, eldobni való dolog, hanem nagyon is jól beépíthető az újabb idők változásaiba, de a létszámban kisebb, mindenkori kormányzatban azonban erősebb többség másféle megközelítésben értelmezi a fejlesztés/fejlődés fogalmát. Ma Oromia lakossága és az országon kívül élő egyaránt több jogot, több önállóságot szeretnének (Lovise, 2002/2.; www.gadaa.com).

Az identitás megőrzésének egyik leghatékonyabb eszköze lehet a tanulás, benne a gadaa rendszer őrzése, vagy legalább elméleti áthagyományozása, de felvetődött már a központi oktatáspolitikába való beépíthetősége is. Ennek szorgalmazása jelenleg oromó részről, kisebb, sokszor egyéni kezdeményezés szintjén valósul meg, például helyi életmódhoz igazított, ún. kulturálisan érzékeny tantervek kidolgozására, használatára tett javaslatok formájában az oktatási minisztérium felé. A gyakorlati megvalósulás még várat magára és hivatalos dokumentációt sem találtam róla.

Az oromó „család”

A név

Az oromókat gyakran emlegetik galla néven is, tudományos és kevésbé tudományos berkekben egyaránt. Utóbbi egy kívülről jövő elnevezés, amivel a más életmódot követő, más vallású kívülállók illették őket, például az iszlám tanítását nem felvevő, nem követő oromó közösségeket, embereket. Szomáli nyelven jelenti az idegen, nem-muszlim embert, és az arab nyelvben is hasonlóan arra utal, aki „nemet mondott”. A nem muszlim vallású más népek is kezdték így nevezni az oromókat, a XIX. században a galla kifejezés pedig már általában a meg nem térő, saját vallását tartó személyek csoportját jelölte, konkrétan azonosítva az oromó elnevezéssel. Pejoratívá vált és később az ország középső részén az amharákkal való keveredésből kialakult népet is ezzel illették. Ezt vették át az olaszok az 1930-as években és terjesztették el a nyugati világban.

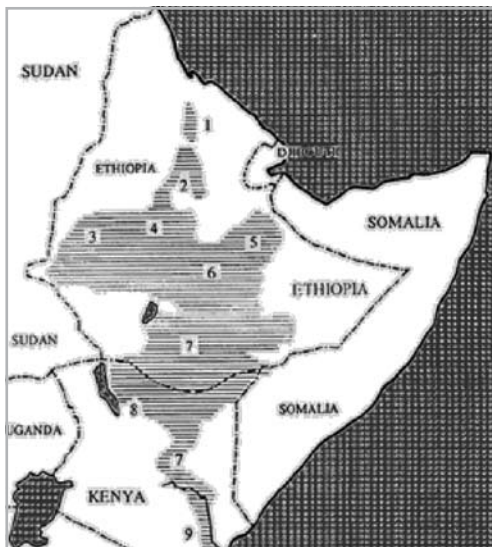
Véleményem szerint mindig helyesebb és etikusabb egy nép önelnevezését használni, hiszen abból nem lehet megbántódás. Azért is tartom fontosnak felhívni erre a figyelmet, mert saját magam tapasztaltam meg Etiópiában, hogy manapság a galla kifejezés sajnos a végtelenségig bántó jelentésekkel is összekapcsolódhat, mint például, hogy az oromó egyszerű-

en egyenlő egy számmal és szolgál, aki nem képes jól mondani, helyesen viselkedni, de nemegyszer hallottam a butasággal, valamire képtelenséggel is azonosítani a nevet. További tartalmak kezdtek hozzá kapcsolódni, mint pogány, barbár, civilizálatlan, kulturálatlan. A már említett oromó kislány esetében például azt tapasztaltam, hogy tanulási nehézségekkel küzd, de nem oromó, városi környezetben, ahol most él, egyszerűen eleve butának, természetből fogya tehetségtelennek, esetlennék vélik, mert „idekerülése előtt csak oromókkal találkozott, biztosan kecskéket legeltetve járt fel-alá egész nap”. Nos, úgy tűnik, a negatív hangú terminusok általánosítva, sztereotípiaként jelennek meg. Talán nem véletlen, hogy az oromó név használatát maguk az etnikum tagjai szorgalmazzák és az utóbbi években újra elterjedt (Olson, 1996).

Az oromó nyelv és eredet

A Nagy Kelet-Afrikai Hasadékvölgy Etiópia déli tóvidékén és az Omo folyó mentén sok omo/oromó nyelvű népnek ad otthont, de a fent leírtak szerint az oromók jelen vannak az ország más részein is. Több népcsoport – konszó, afár, szidama, kambata, darasza, agaw, szaho stb. – is él az oromók szomszédságában vagy velük egyazon területen osztozva, akiket a közös nyelvi eredet tesz rokonná.

Az oromó nyelv a kusita nyelvek egyike, annak keleti alcsoportjába tartozik. Az afro-ázsiai nyelvek kusita és omói ágához sorolják, amelybe ma is élő, beszélt nyelvek tartoznak. Őshazájuk Kush országa (Kus Királysága az időszámításunkat megelőzően alakult a Nílus felső szakaszán, és az első századokban élte fénykorát), Núbia és az ősi Etiópia a középső és felső Nílus vidékén. Nagy valószínűséggel az oda érkező/ott élő csoportok szétszóródtak és további különböző nyelvi és kulturális csoportosulások jöttek létre. Ma a Szudáni Köztársaság északi területeitől egészen Tanzánia északi-középső részéig élnek kusita nyelvű népek. A nyelvcsalád fontos képviselője a szomáli, a másik kiemelkedő, sokak által beszélt nyelv pedig az oromó.

3. ÁBRA AZ OROMÓK NYELVHASZNÁLAT SZERINTI ELOSZLÁSA (FORRÁS: WWW.ROMIA.ORG)

1. Raya oromó: Etiópia északi része, Tigray tartomány határain.
2. Wollo oromó: Etiópia középső északi része, Amhara és Afar régió között.
3. Wellega oromó: Etiópia keleti része, szudáni határig, Gambela tartomány szomszédságában.
4. Shoa oromó: az ország középső része, Amhara tartomány alatt.
5. Harar oromó: Etiópia keleti, Harar tartománya.
6. Arussi oromó: az ország közepe, a főváros és távolabbi körzete.
7. Borana oromó: dél, a kenyai határ közelében és Kenya északi része.
8. Gabbra: dél, a kenyai határ közelében és Kenya északi része.
9. Orma oromó: Kenya keleti régiója, a partvidékhez közelítve.
10. Waata oromó: Kenya középső partvidéke.

Az oromó törzsek, csoportok

Az oromók déli irányba, majd kelet és nyugat felé is vándoroltak hatalmas területet benépesítve Észak-Kelet Afrikában. Ez a többirányú előremenetel nem egyedülálló Afrika történelmében és paradox módon igen hasznosnak bizonyult az identitás és társadalmi egység, erősödés szempontjából, valamint természeti katasztrófák, háborús helyzetek idején. Ahogyan a Nílus mentén a nagy tavak felé vándorló luo csoportoknak (Kenya, Tanzánia, Uganda határvidéke), úgy az oromóknak is volt hova fordulni, volt hol menedéket keresni és minden jel szerint találtak szimpatizáns csoportokat több irányban is. A pusztá jelenlétén kívül azonban ehhez bizonyára hozzájárult a szomszédokkal való kapcsolattartás politikája, ami a konfliktusok elkerülésére, békés tárgyalásokra és vegyes házasságokra épült, szintén a luo társadalmi-kulturális tendenciákhoz hasonlóan. A jó kapcsolatok sokáig békét, nyugalmat, biztonságos életet, gazdálkodást biztosítottak, és kiegyensúlyozott társadalmi szerep- és feladatrendszer kiforrását eredményezték. Egyediségük szintén paradox módon éppen annak a ténynek tudható be, hogy idegenként érkeztek az újabb területekre.

Bár egyesek vitatják, de megbízható források világosan rámutatnak arra, hogy az oromók évezredes kelet-afrikai tartózkodása alatt egységes közösségként, nemzetként éltek. A rokonsági, társadalmi kapcsolatok egyik fő formája a különböző klánok voltak (gosa, qomoo), de alapvetően két fő leszármazási ágról beszélhetünk, amit két „házból” eredeztetnek: a borana és barentu ág. Borana egy időse előljáró, Barentu pedig egy fiatal férfi volt, ők az oromó eredettörténet ősatyjai és minden nagyobb oromó törzs és minden alcsoport az ő leszármazottjuk.

A két ág ma élő altörzsei, oromó barátaim és az „Oromo Community Organization” szerint a következő csoportokra osztható fel (Omura és tsai, 2003.).

Borana-ág:

- Macha: a Didessa és az Omo folyók között, illetve Gibe déli részén.
- Tulama: a főváros, Addis Ababa környékén.
- Guji (kb. 5 millió fő): a mai Oromia (Oromo szövetségi állam) déli területein.
- Borana: Borana zóna, Kenya Etiópiával határos északi határvidékén és Szomália határvidékén.
- Gabbra: Kenya északi részén, a Chalbi sivatagban és környékén (tevés nomádok), Etiópia déli felföldjein.

Barentu-ág:

- Wallo: a legészakibb csoport, az Oromia zónába benyúló amhara terület az Ashenge tóig. Alcsoportjuk az etióp történelemben jelentős szerepet játszó Raya és Yeju.
- Ittu: délen, az Awash folyótól keletre, Dire Dawa-tól délre.
- Qallu: Awash folyó és Dire Dawa között.
- Karayu: az Awash völgyében, az egykori Shewa tartomány keleti, Harar tartomány nyugati területein.
- Aniya: az előző csoporttól délre, az Erer folyótól keletre.
- Afran Qallo: Qallo négy utóda alapján ala, oborra, balille és dagaa csoportokra oszlanak.
- Arsi: Arsi és Bale zónákban.

Az időse és fiatal őse közötti kettősség azért nem idegen az oromó társadalomban, mert

tükrözi és szolgálja a politikai és társadalmi életet. Ez nem jelent feltétlen teljes elkülönülést, vannak bizonyos átfedések a rokonsági rendszerben és a lakóterületekben is, szokásaikban, kulturális jegyeikben pedig olyan hasonlóságok, mint például egyes beavatási rítusok vagy a házassági szokások. A homogenitást erősíti és egyúttal kifelé nyitást biztosít, hogy a különböző törzsek házasodnak egymás között, de az csak a nem közös közvetlen leszármazási ágat számon tartóknak lehetséges.

Ugyanakkor az oromók jó példája annak, hogy egy közös identitással rendelkező etnikai csoport milyen különbözőségekkel határozhatja meg önmagát, illetve, hogy határai, természete mennyire eltérő módon fogalmazódhat meg. Egyes ágazatok ugyanis, mint például a boranák, megtartották a pásztorkodó életmódot, míg az oromók többsége földet művel vagy a kettőt együtt, egy életmóddá összeforrasztva élnek. Néhány, főképp pásztorkodó csoport, mint a gabra, generációkon keresztül megőrizte a társadalmi és politikai szerveződés hagyományos formáit, mások viszont ortodox keresztényként élnek (shewa, welega), megint mások az Iszlám követői.

A gadaa rendszer egy gabra származású tanár értelmezésében

„Az iskolai tanterv része lehetne...”

Etiópiai tartózkodásom alatt egy nap az oktatási minisztérium egyik folyosóján várok, amikor odalépett hozzám valaki: egy fiatal gabra-oromó férfi. Azután érdeklődött, hogy én is tanítok-e valahol. Sokat vártunk és sokat beszélgettünk akkor és később, már a minisztériumon kívül. Szerinte a gadaa és a modern iskolai elvárások egyeztetése nagyon fontos lenne az oromók számára, ő maga is ezt az ügyet képviselve szorgalmazza a tantervi beépíthetőség kérdését. Biztosan állította, hogy sokak érdekét és véleményét tolmácsolja, amikor azt mondta: „A gadaa még mindig fontos szerepet játszik az oromó társadalom életében és fejlődésében, sőt egyre jobban élesztik ezt a tradíciót a hátrányos helyzet megélésével párhuzamosan. Az iskolai tanterv része lehetne, kellene legyen Oromiában, nem csupán a történelem leckék egy részének erejéig, de a fiatal generációk identitásának erősítéséért. Az iskolai tanulás fontos és elengedhetetlen ma, de megkívánná a gadaa rendszer elismerését és teljes megismerését, hogy a gondolkodás is szélesedjen. Ehhez képest épp az iskola járul hozzá, hogy elforduljunk a hagyományoktól, az olyan értékes és jó dolgoktól is, mint a gadaa. Pedig a gadaa hasznos lehet a demokrácia megértésében és szerintem nem csupán oromó örökség, hanem kulturális örökség mindenki számára, az emberi tudás része”.

Arról a gadaa rendszerről, amit ő ismert meg gyerekkorától kezdve, tisztelettel beszélt. Terepmunka naplóból, jegyzeteimből visszaidézve a következőképpen foglalható össze:

„...Ahogyan minden más oromó közösségben, a gabbráknál is a jellegzetesen strukturált módon zajlik a társadalmi élet és szerepmegosztás az ún. gadaa rendszer szerint. Tulajdonképpen egyszerűen fokról fokra haladó lépések egymást követő folyamata, összessége, amin születéstől a halálig minden generáció áthalad, és ami által minden egyes személy korosztályának megfelelő funkcióba léphet, és olyan feladatokat kap, ami korának, érettségének megfelel. A kezdeti lépésektől a családalapításig, a komolyabb társadalmi és vallási szerepekig, mint akár a rituális ceremóniák, fokozatos tanulással haladtunk előre, ami előkészítést és folyamatos beletanulást jelent az életbe, a társadalmi béke, a belső és külső viszonyok figyelésébe, őrzésébe. A végén az idősek egy emberként vonulnak nyugdíjba és foglalják el

tanácsadói helyüket.Mit gondolsz, vajon a ti öregjeiteknek hogy tetszene ez, ha senki nem maradna ki semmiből?... – tette fel nekem ezt az elgondolkodtató kérdést a gabbra tanár, miközben a gadaa-ról beszélt.

A gadaa felépítése, állomásai

A gadaa vagy gada szó jelentése időszak, időtartam, az oromók tradicionális korcsoportrendszerének neve és egyúttal a rendszeren belül a középső csoport neve. Az afrikai demokrácia (gyakran emlegették adatközlőim ezzel a kifejezéssel a Kelet-Afrikában ismert tradicionális közösségi, társadalmi- és olyan nevelési-oktatási rendszereket, mint a korcsoportrendszer vagy a törzsi iskolák tanítási és beavatási szokásainak összessége) elveire alapuló igen komplex alkotmányos kormányzati rendszer. Széles körű elterjedése és népszerűsége a feladatmegosztásnak köszönhető, amelynek identitást erősítő és társadalmat összetartó ereje van. Szociális rétegződésen alapul, az élet különböző szakaszaiban csoportokba, osztályokba rendeződve látják el feladataikat különböző korcsoportok 7–11 fokozaton keresztül, 8 évente újraválasztott hivatalokkal. A gadaa virágzásának idején egy teljes mértékben jól funkcionáló komplex államrendszerként működött. Némely aspektusban, a modern demokráciához hasonlítható, például még a vezető személye is megkérdőjelezhető, a gadaa kormány pedig törvényhozás szempontjából elszeparálódik és olyan igazgatási/adminisztratív ágakra oszlik, mint a független bírói testület, a közbiztonsági és egyéb szervek. A gadaa rendszer az oromók migrációjával, a másokkal való keveredés során is terjedt, követte ideiglenes vagy esetenként állandósult településeiket, és a tradicionális egalitárius szociálpolitikai karaktert.

A korosztályi csoportok rendszere minden egymást követő 8. évben újabb felelősséggel járó munka- és feladatkört jelent, ami katonai, gazdasági, politikai és rituális felelősséggel jár. Minden osztály egy bizonyos időtartamig (gadaa) marad hatalmon, amit egy hatalomátadási ceremónia előz meg és zár le és a csoport újabb és újabb, egyre magasabb vezető pozícióba kerül. Ez a rendszer hasonlít a Kenyában és Tanzániában élő maaszaik és más núlusi marhartató népek korcsoportrendszeréhez, de itt pontosabban körülhatárolt időszakok és több állomás különböztethető meg, bár ez a maaszaik esetében is változó. Általában nagyjából kisgyermekkor, gyerekkor, ifjúkor, felnőttkor és idősebb kor szerint alakulnak a csoportok, a gadaa tovább árnyalja a felosztást a következő feladatköreikkel:

1. Dabballee, 0–8 évesek: a hatalmon lévő Gadaa osztály gyermekei (fiai), tulajdonképpen itt lépnek be a legfiatalabb generáció tagjai az egész apparátusba, bár ez a csoport még a családi tűzhely melege körül marad. Ez a gyermekkor állomása, amikor mindkét szülő és az egész környezet foglalkozik velük, neveli őket, megismerik a körülöttük lévő világot, a viselkedési, köszönési stb. szabályokat gondtalan korszaknak mondható, sok játékkal, mesével, élménnyel. A településen belül tartózkodnak, és legfeljebb a közvetlen közelébe mennek felnőtt felügyelettel.

2. Folle vagy Gamme Titiqaa, 8–16 évesek: ekkor már a falun túl, távolabbra is elmennek és könnyebb munkák elvégzése megengedett számukra, mint a kisállatok terelése, gallyak gyűjtése. Megfigyelik a nagyobbak munkáját, napi ritmusát, de annak felelőssége nem terheli őket. A lányoknak inkább anyjuk és a közösség női tagjai, a fiúknak inkább apjuk és korcsoport-társai, rokonai válnak tanáraikká, a nemi szerepeket már elszeparálva. A szórakozás nem marad ki ekkor sem, esténként történeteket hallgathatnak, ének és tánc kíséri életüket.

3. Qondaia vagy Gamme Gurgudaa, 16–24 évesek: innentől kezdve egészen messzire is elmennek és vadásznak, valamint nehezebb munkákat végeznek szinte napról napra. Itt kezdik a hadi ismeretek, történelem, politika, jog és rituális ismeretek elsajátítását. Szabadon udvarolhatnak, találkozhatnak a másik nem képviselőivel. Három évvel a vége előtt összegyűlnek a középső, gadaa csoport tagjaival és kijelölik a jövőbeli csoportvezetőket, akiknek közreműködésével majd elnökséget, közigazgatási, jogi/végrehajtási és rituális hatóságokat alakítanak. Az utolsó választás előtt egy akár hosszadalmas kampány indulhat tárgyalásokkal, egyezkedéssel, beszédekkel. A jelölések után a jelöltek körutat tesznek a régióban támogatóik kíséretében, hogy további támogatókat nyerjenek meg maguknak, és megerősítsék a már meglevőket. A legfőbb választási szempontok a bölcsesség, bátorság, egyenesség, becsületesség, a lelki és fizikai egészség és erő.

4. Kuusa, 24–32 évesek: az élet és a gadaa rendszer egyik legfontosabb állomása, az igazi felnőtt élet kezdete. Az előzőleg megválasztott vezetőket ebben a szakaszban iktatják be hivatalaikba, de vezető szerepük még nem terjed tovább saját csoportjukon kívülre, azaz még nem teljes jogú tisztviselők. Folytatódik a tanulás, bővítik az előző „tantárgyak” tartalmát és „gyakornoki” feladatokat végeznek.

5. Raaba doori, 32–40 évesek: szintén különösen fontos, mert a felnőtt lét igazi elismeréseként már lehet házasodni. Tulajdonképpen ez a szakasz az előzővel együtt alkotja a teljes hatalmú vezetővé felkészülés idejét. A különböző tárgykörökben már egészen mély ismereteket szereznek, tovább bővítik azokat. Ekkor már komoly megfigyelői a következő szakasznak, tanáraik és példák a gadaa csoport tagjai, mint elméleti tudósok az egyetemen, és mint gyakorlati szakemberek az életben.

6. Gadaa, 40–48 évesek: már elegendő ismerettel és felelősséggel rendelkeznek az ország irányításához, így beléphetnek a legfontosabb korcsoportba, időszakba, a gadaa szakaszába, az egész rendszer legkiemelkedőbb fokára. Immáron teljes státuszú tagok a gadaa vezetői pozícióját elfoglalva. Irányítanak, felelős döntéseket hoznak, parlamenti üléseket hívnak össze stb. és tanítanak. Azonban ez is csak bizonyos ideig tartó lépcsőfok és mindenki igyekszik tovább a következő felé, az előzőt pedig elfoglalják a soron következők, akik szintén gyakorolhatják a vezetést.

7. Yuba 1., 48–56 évesek: továbbra is aktív tagjai a társadalomnak, a közösség ellátásáról, fenntartásáról gondoskodnak a gadaa kiegészítéseképpen.

8. Yuba 2., 56–64 évesek: továbbra is aktív tagjai a társadalomnak, tanácsaikkal, tapasztalataikkal segítenek, és a közösség ellátásáról, fenntartásáról gondoskodnak.

9. Yuba 3., 64–72 évesek: tanácsaikkal, tapasztalataikkal segítenek.

10. Gadamojii, 72–80 évesek: tanácsaikkal, tapasztalataikkal segítenek.

11. Jaarsa, 80 év fölöttiek: a teljes nyugdíjba vonulás ideje, de véleményük, tapasztalataik továbbra is fontosak, ki is kéri adott esetben.

Minden felelős pozícióban csak 8 évig maradhat egy egyén, amit mindig egy újabb csoport hivatalnokai követnek és a hivatalban lévők irányítják a nemzeti, az egész birodalomra vonatkozó államügyeket, mind politikai, gazdasági, szociális és hadászati téren. Bár alapvetően nem háborús célú berendezkedésről van szó, háború idején arra alkalmas személyek egy-egy hivatali csoport vezetése alatt harcolnak.

A nyolcéves periódus alatt az adott csoport tagjai egy helyen tartózkodnak és szükség esetén együtt utaznak. Minden felnőttkori periódus a gadaa után tulajdonképpen egy részbeli nyugdíjazást is jelent, de az új csoport tagjaként újabb feladatok is felmerülnek.

Érdeemes még áttekinteni a Gadaa hivatali pozíciókat, ahogyan azt a fentebb említett gabbra tanártól hallottam:

1. Elnök.
2. Első alelnök.
3. Második alelnök.
4. Közgyűlés elnöke (alelnök is).
5. Szóvivő, aki a testületi döntéseket a közgyűlés elé tárja.
6. Jogi képviselő, jegyző (a közgyűlési tanácskozások eredményeinek jegyzője is).
7. Döntéshozó bíró.
8. Hadi megbízott.
9. Gazdasági megbízott.

Az ellenőrzés és politikai egyensúly megtartása érdekében figyelemmel kísérik a tevékenységeket és az oromó történelem során minden esetben, amikor a tisztségviselők elmulasztották a rájuk bízott feladat helyes, elvárt végrehajtását, helyettük másokat választottak ugyanabból a korcsoportból. A második legnagyobb testület a klán tanács, a legkisebb pedig a helyi gadaa tanács, ami a helyi lakosok köréből alakul.

„A gadaa maga az életen át tartó tanulás”

Gabbra adatközlőm azt is megvilágította számomra, hogy a gadaa rendszer tulajdonképpen a tanulás és társadalmi szerepvállalás állandóan változó és megújuló folyamata. Néha úgy tűnt, mintha egy hosszú tanulmányútról beszélne, aminek állomásai az élet fontos mérföldkövei: „...Tudod, milyen ez az egész gadaa rendszer? Képzeld el, hogy az életed folyamán időről időre utaznál, és amikor már elég időt töltöttél egy helyen, ahhoz hogy jobban megismerd, tovább még egy másik helyre, amit felfedezhetsz, de úgy, hogy közben az előző segít.. úgy tanulsz, hogy közben új élmények jönnek és utazol. Nem feltétlenül messzire, de emberileg, szakmailag igen. Ahogy már tudósok is mondták, a gadaa lépcsőit egy vonathoz lehetne hasonlítani, sok vagonnal, de azok mindegyike egy-egy korcsoport, vagyis gadaa osztály helye. Szóval a vonaton rajta van a gabbra törzs – vagy más oromó törzs – minden tagja, akik már átestek a beavatáson. Tehát csak a körülmételetlen fiúk hiányoznak, mert a gadaa főleg a fiúk, férfiak életét határozza meg, de a nőket is ezen keresztül. A nőknek is van szerepük, helyük, ami követi ugyanezt a rendszert, de nekik nem kell minden olyan nehéz munkában részt venniük, mint a férfiaknak, például nem vadásznak, nem cipelik haza a zsákmányt...és hát ők kezdik a nevelést a legelső szinten, amikor még kicsi a gyerek, de az apák mellett haladva... Persze, hogy a fiúk és a lányok különböző szerepeket kapnak, de hol nem? Nálunk elvárják a férfiaktól, hogy eltartsák, ruházzák, etessék, védjék és oltalmazzák a családot. A férfi a ház feje, de az igazi vezető mégis a nő, mert ő otthonról irányít és az egész családot felügyeli, a gyerekek útnak indításában is ő a „főnök”...

A gadaa „vonaton” tehát ott utaznak az osztályok egy-egy kocsiban, kivéve a körülmételesre váró fiúkat és a hajadon lányokat, akik majd a férjük csoportjába tartoznak. Így mindenkinek megvan a maga helye. Minden nyolcadik évben jön egy állomás, amikor mindenki kiszáll és csoporttársaival együtt maguk mögött hagyják az előző vagon és eggyel tovább mennek, helyet cserélnek.

A további utazáshoz minden egyes osztály kap valamilyen hatalmat, és két vezetőt vá-

lasztanak, akik képviselik a csoportot és alkalomadtán másodbíróként (fellebbviteli bíróság) is tevékenykednek, ha bárhol a falu idősei megoldatlan ügyet hagytak hátra vagy éppen folyamatban van ilyen. A végső döntés joga azonban az idős elöljáróinak van fenntartva, akik feljebb vannak a létrán.

Így van ez a legtávolabbi faluban és a legvilágibb településen is. Folytatódik generációról generációra, megtanítják veled gyerekkorodtól kezdve, hogy ki kicsoda, kivel hogyan viselkedj, kinek hol a helye és mi a dolga. Az állattartás és kézművesség nálunk ezzel együtt mindenki munkája: nőké és férfiaké is...Az idősek dolga, hogy áldást kérjenek ezekre énekekkel, imával és békéért, esőért imádkozzanak. A legfontosabb és legtöbbet használt gabra szó a „nagaya” a békét jelenti, amit legjobban szeretünk. Nekünk ez mindent jelent, ami fontos az életben, de főleg azt, hogy élhető életet éljünk...egyertérés közöttünk és másokkal, rend és harmónia, van étel és egészség, nincs háború, ellenségeskedés és a természettel jó kapcsolat... ezek hozzátartoznak az egész rendszerhez és a tanulásal kéz a kézben járnak. A mi saját oktatásunkkal, nem a kívülről kényszerített, idegen formákkal....mert a gadaa maga az életen át tartó tanulás.”

Ma azonban az oromó gyerekek és felnőttek olyan igazgatás alatt élnek, ami még a saját nyelv használatát sem engedi meg, és az oromók földönfutóvá válnak, elvesztik földjeiket és már nem tudnak megélni, a modern világban viszont munkanélküliek... Ezért fontos, hogy a gadaa az iskolai tanterv része legyen Oromiában...” Ez a vélemény akár következtetésként is felfogható, a tanár is ennek szánta, mikor megosztotta velem gondolatait.

Összegzésül

A gadaa rendszer az oromó kultúra és civilizáció alapja, ami segített megőrizni a politikai, gazdasági, társadalmi és vallási intézményeket évezredekken keresztül. Bár a kritikák megkérdőjelezik, hogy egyenlő jogokat biztosít mindenkinek, és kifogásolják a társadalmi státuszok hierarchikus rétegződését, a történelem folyamán jobb kormányzati rendszernek bizonyult, mint bármely más a régióban.

Mint nemzeti intézmény, erősen meggyengült, mióta az oromók elvesztették szuverenitásukat a XIX. század körül. Minden nehézség ellenére azonban dinamikus maradt és tovább élt. A gadaa örökségnek pozitív hatása lehet az oromó identitásra, a kollektív tudatra, a hagyományokra és értékekre, és a világról való gondolkodásra. Sokan úgy gondolják, hogy a gadaa nem csupán oromó örökség, hanem alapvetően hozzájárul a világörökséghez is.

Ma, a számszerűleg nagyobb oromók elnyomott kisebbségnek érzik magukat, erősebben, mint valaha az elmúlt századokban. Nehéz igazán tisztán látni és megítélni ezt a helyzetet, mint minden esetet, amikor két gondolkodásmód, két világ ütközéséről és politikai érdekekről van szó, ahogyan a modern fejlesztési tendenciák, az európai típusú oktatási gyakorlat és hagyományok találkozása is nehéz helyzeteket teremt.

IRODALOM

- BASSI, MARCO: On the Borana Calendarical System: A Preliminary Field Report. *Current Anthropology*, 1988. 29(4). 619–624.
- BARTELS, L: *Oromo Religion: Myths and Rites of the Western Oromo of Ethiopia. An Attempt to Understand*. Berlin, 1983, Dietrich Reimer Veriag.
- BECKINGHAM – G.W.B. HUNTINGFORD (ed.): „History of the Galla,” In *C.F., Some Records of Ethiopia 1593–1646*. London, 1964, Hakluyt Society.
- BRAUKAMPER, ULRICH: *Oromo Country of Origin: A Reconstruction of Hypothesis*. 6th Inter. Conf. of Ethiopian Studies. Tel-Aviv, April 1980.
- BRAUKAMPER, ULRICH: *Layers Islamic History and Culture in Southern Ethiopia*. 2003
- DAVIDSON, BASIL: *The Stray of Africa*. London, 1984, Mitchell Beazly Publishers and Television.
- GREENFIELD, R. – MOHAMMED HASSEN: Interpretation of Oromo Nationalism. *Horn of Africa*, 1980. Vol. 3, No.3.
- JALATA, ASAFA: „*Oromo Nationalism and the Ethiopian Discourse: The Search for Freedom and Democracy*,” Lawrenceville, 1998, The Red Sea Press, Inc.
- LEGESSE, A. GADA: *Three Approaches to the Study of African Society*. New York, 1973, The Free Press.
- LOVISE, AALEN: *Ethnic Federalism in a Dominant Party State: The Ethiopian Experience*. CMI Report. Bergen, 2002/2.
- MELBAA, GADAA: „*Oromia: An Introduction to the History of the Oromo People*”. Khartoum, (Sudan), 1988.
- MOLNÁR, GÁBOR: *Dél-Amerika fényei*. Szeged, 2008, Lectum.
- MURRAY, JOCELYN: *Az afrikai világ atlasza*. Budapest, 2003, Helikon Kiadó.
- OLSON, JAMES S.: *The Peoples of Africa, an Ethnohistorical dictionary*. Westport, 1996, Greenwood Press.
- OMURA, SUSAN – SHEIKO NAGAWO – TAHA ROBA: *Oromo Community Organization*. March 2003.
- PROUTY, C. – E. ROSENFELD: *Historical Dictionary of Ethiopia*. London, 1981, The Scarecrow Press.
- SCHLEE, GÜNTHER: *Identities on the move: Clanship and Pastoralism in Northern Kenya*. Manchester, 1989, International African Libery Manchester University Press.
- SÍK, ENDRE: *The History of Black Africa II., IV*. Budapest, 1974, Akadémiai Kiadó.
- YAKAN, MOHAMED Z.: *Almanac of African Peoples & Nations*. New Jersey, 1999, Transaczion Publishers.

INTERNETES OLDALAK

www.gadaa.com
 gadaa.com/store
 The Oromo History Chronology @ Gadaa.com
<http://www.joshuaproject.net/affinity-blocs.php?rop1=A004>
 www.romia.org